

Бурянов Д.М.

Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

СТУДЕНТСЬКИЙ ЕТНОПОЛІТИЧНИЙ РУХ В м. КИЄВІ В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЇ 1905–1907 рр.

У статті розглянуто етнополітичні особливості студентського руху в м. Києві в період першої революції 1905–1907 рр. на прикладі київського університету Св. Володимира та київського політехнічного інституту. В роботі досліджено ряд архівних газетних видань, які висвітлювали проблеми студентського руху в м. Києві, а також проведено аналіз робіт серед дослідників цієї проблематики як сучасного періоду так і періоду вказаних історичних подій. В основі даної роботи лежить принцип історизму, аналізу та синтезу. Принцип історизму полягає в тому, що етнополітичний рух розглядається в контексті системи політичних рухів Російської імперії з особливостями їхньої взаємодії з соціальними, економічними аспектами. Аналіз та синтез в роботі було використано під час роботи із архівними матеріалами, зокрема газетними даними, аналіз яких дозволив визначити кількість прихильників революційних подій в країні, а також їх супротивників та ступінь інтеграції студентів в революційні події. В роботі подано обґрунтування концепції провідної ролі українського студентства в революційних подіях початку ХХ століття, а також визначено вплив київського студентського етнополітичного руху на інші міста імперії. Окрім цього, розглянуто взаємозв'язок та взаємодію між студентами, особливості їх поглядів на політичну ситуації в країні в період революції в межах міста Києва, їх внесок у революційні події.

Ключові слова: етнополітичний рух, революція 1905–1907 рр., студентство, студенти політехніки, студенти університету, студентський етнополітичний рух.

Постановка проблеми. Студентський рух в Україні розглядався неодноразово у роботах різних авторів в різні періоди протягом багатьох років. Зокрема, велику увагу приділяли руху студентів в період революцій, як першої 1905 року, так і другої 1917 року. При чому, студенти як частина революційної сили, розглядалася загально, як поєднання соціальних, економічних, політичних аспектів, з яких утворювалися ті чи інші події: страйки, розповсюдження літератури, мітинги, сутички, тощо. Обґрунтування концепції провідної ролі українського студентства в революційних подіях початку століття, а також визначення впливу київського етнополітичного руху на інші міста імперії, при цьому, залишається поза межами уваги сучасної історії України. Окрім цього, дослідження взаємозв'язку та взаємодії між студентами, особливості їх поглядів на політичну ситуації в країні в період революції 1905 – 1907 рр. в межах міста Києва, їх внесок у революційні події з точки зору українського етносу також досить довгий період в сучасній історіографії були не основним аспектом дослідження сучасної історичної науки, сьогодні, зважаючи на події російсько-української війни, питання ролі українського студентства в етнополітичних процесах

м. Києва постає чи не найактуальнішим питанням в контексті ролі і значення української нації в історичному розвитку нашого суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кількість літератури, яка присвячена певним аспектам студентського руху, не є досить великою. Існує ряд робіт присвячених соціальному життю студентів, а це, зокрема, роботи Іванова А., Кругляк М. та Маркова А. [5; 9; 10]. Окремо, можна зазначити і роботу присвячену «студентському дозвіллю» [22].

Ряд робіт – це роботи присвячені студентам у політичному житті, тому що, по-перше, студенти, як молодь, є майбутніми діячами своєї країни, відповідно, від них та їх поглядів залежить і майбутнє держави, по-друге, вони були активними діячами реалізації революційної волі в усіх революціях, зокрема, в даному випадку в ХХ столітті.

Так, взаємозв'язок студентів та революції 1905 року можемо бачити в роботах Берендєєва О. [1], Сусорова П. [8], Кошель В. [19].

Зазначимо при цьому, що якщо «революція, яка почалася у 1905 році, збудила студентську активність в Україні» [21, с. 52], то «починаючи ще з лютого 1901 року, студентський рух вийшов за стіни вищих навчальних закладів. Саме

в цей час рух став демонстративним і почав зливатися із рухом робітників за загальнополітичні та загальнонародні вимоги» [так само]. Даний аспект, а саме – етнополітичний простір, зокрема, висвітлений в роботі С. Тицького [20] на прикладі університету Св. Володимира в період до революції 1905 року.

Автори, які звертали увагу на політичні організації в імперії [3; 18] також зауважували роль студентів в період революційних подій а, отже, їх (студентів) погляди, політичні потреби, бажання, можуть мати велике значення задля розуміння розвитку особливостей революційного руху в державі.

Зазначені дослідники не є вичерпаним списком дослідників студентського руху; ми лише окреслили деяких із них, останніх досить велика кількість, тому вони потребують самі систематизації, що, наприклад, намагався зробити історик П. Токаленко [21], навіть зауваживши про неповність, оглядовість власної роботи [21, с. 49].

Що ж до етнополітичного руху, то Тицький С., наприклад, що до питання університету Св. Володимира зазначав, що «незважаючи на значну увагу українських дослідників, ...проблема місця і ролі Київського університету в етнополітичному просторі м. Києва ...залишається практично недослідженою» [20, с. 26]. Тому, в наше завдання входить окреслити особливості дій та взаємодій в етнополітичних питаннях студентами Києва, а саме в період першої революції, а також окреслити їх вплив на вирішення національних, культурних, політичних, соціальних питань в м. Києві, зауважити їх вплив на студентство інших міст.

Постановка завдання. Здійснити аналіз особливостей етнополітичного руху у вищих навчальних закладах Києва в період першої революції 1905 – 1907 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Серед великої кількості Вузів України, Київський політехнічний інститут та Київський університет ім. Шевченка займають особливе місце, причому, не тільки як одні із провідних учбових закладів України (перше місце – КПІ) [11] та світу (700–750 місце КПІ та 541–550 КНУ) [4], але і як осередки студентського активного життя, особливо, якщо мова йде про період першої революції початку ХХ століття.

Звичайно, що студентський рух є необхідною складовою розвитку незалежного університету, в цілому, незалежність університету та його автономність є синонімом прогресу та розвитку науки, передових ідей у сфері культури, філософії, тощо.

Так, політехнічний інститут (сучасний КПІ) із самого початку свого заснування (1898 рік) був одним із центрів руху студентських громад, які виступали, у свою чергу, за надання автономії Вишу, створення українських кафедр, надання свободи політв'язням, тощо. Не випадково також і те, що саме тут в листопаді-грудні 1905 року (в головному корпусі) діяла перша в Києві рада робітничих депутатів.

Князь Трубецькой С., з приводу втручання студентів у політичне життя країни писав:

«Кажуть, що наука «відволікає від життя», точніше кажучи, від політики; в останні роки в університетах це служило головним доводом проти науки. І наука поглиналася політикою» [6, с. 3].

Університет Св. Володимира (сучасний КНУ), у свою чергу, завдяки специфічному розташуванню (в центрі міста, неподалік від головних базарів міста, центрального вокзалу, урядовими установами, і т. д і т. п. перебував постійно у вирі подій сучасного міста. Він був «генератором визвольного руху в Україні» [20, с. 26].

Студентський рух в даних закладах був досить значним, особливо в КПІ, оскільки створення закладу припало на досить буремний період, а саме на активізацію соціал-демократичного руху в Російській імперії, що спричинило поширення специфічної літератури (роботи Г. Плеханова, К. Маркса, тощо), які активізували, у свою чергу, національні рухи в середині імперії, відповідно, студентство, як провідна ланка розвитку суспільства не могла не зреагувати на початок змін у соціумі. Таким чином, в КПІ в 1899 році було створено Організаційний комітет (або студентська організаційна комісія – в Університеті), який займався питанням організації та розвитку студентських рухів різних напрямків. Зрозуміло, що даний комітет існував нелегально, через те, що «Організаційний комітет мав тісний зв'язок з Київською радою об'єднаних земляцтв і організацій, яка розміщувалася в приміщенні університету та керувала всіма студентськими організаціями міста» [7].

Так само, як і у будь-якій політиці, Організаційному комітету було протиставлено «опозиційну» організацію, яка носила назву «Академічний порядок», яка, на відміну від комітету була офіційним, легальним органом студентів, які підтримували владу, відповідно, мали підтримку «великого начальства університету», зокрема в Київському університеті, де їм «дозволено причепити на коридорі свою власну вітрину задля різних відозв цієї партії» [12, с. 3].

В принципі, будь-яка нелегальна організація цього періоду (чи студентська, чи партійна, чи будь-яка інша) була соціал-демократичного спрямування, а легальна – монархічною, ліберально-монархічною. Це явище впливає із соціально-економічного та політичного устрою країни на період початку ХХ століття, коли єдиним, дієвим органом протидії монархічному правлінню була соціал – демократія різних спрямувань: від радикально лівих до центристських організацій.

Але тут варто зауважити, що кількість членів провладної організації серед студентів була на порядок нижчою від спілки студентів нелегальних організацій, при чому у період початку революції (1905–1907 рр.) їх кількість та збори були мінімальними. Так, у вересні 1906 року через неможливість набрати велику кількість студентів на зборах, їх було оголошено «законними при всякому числі присутніх» [13, с. 3]. Станом на 14 вересня кількість присутніх на зборах (які перенесли на 24 число) була 300 чоловік [12], станом на 24 вересня їх взагалі замінили зборами усіх студентів університету [17, с. 3]. У цей же період, паралельно, було проведено збори Організаційної комісії (15, 17, 22, 23, 26 вересня в КНУ та 23, 24, 26 вересня в КПІ) при чому на усіх зборах було винесено певні постанови, що стосувалися як соціально – економічних умов життя студентів, так і політичного та етнополітичного життя; окрім цього, паралельно проводилися збори студентів окремо по факультетах, де розглядалися постанови комісії, адміністрації Вишу, тощо та збори студентів відповідно до національності, наприклад, збори студентів-українців 23 вересня і т. д. Зауважимо, що в період першої половини революційних подій діяльність студентських організацій в стінах Вишів була більш широкою, що пов'язано із розгонами студентських зборів з боку поліції, конфіскаціями літератури, побиттям, вигнанням з університету, тощо; саме тому, діяльність студентів «нелегалів» поступово зникла зі світлин газет періоду спаду революції, хоча діяльність «офіційної» групи студентів продовжували висвітлюватися в газетах.

Ми можемо, таким чином, побачити, що велика кількість студентів як КПІ так і КНУ приділяли велику увагу революційним подіям, при чому більшість із них (студентів) була прихильниками революційних змін в країні. Студенти вузів, при цьому, не діяли окремо одне від одного, тобто автономно, будь-яка діяльність студентів одного вузу, постійно підтримувалася або супроводжувалася їх взаємодією між собою. Зокрема, в уні-

верситеті Св. Володимира, періодично на зборах та різних сходках з'являлися студенти політехнікуму: «... у натовпі [в аудиторії] було помічено багато осіб невідомих, одягнених у студентську форму, вірогідно політехніків» [20, с. 34]. Причина такої солідарності є досить банальною: студенти-обструкціоністи були носіями соціал-демократичних поглядів, отже і розділяли більшість поглядів на сучасну їм країну, до того ж ті, хто був членом тих чи інших партійних організацій перебували у постійному контакті між собою поза стінами вузу, тому не дивно, що страйки, бойкоти, у більшості випадків, були паралельними в обох закладах.

Загалом, також, студентство імперії не можна розділити за принципом «українські», «російські» і т. д студенти, оскільки студенти даного періоду підтримували одне одного не залежно від розташування Вишу та національної приналежності. Так, студенти університету постановою від 11 вересня 1906 року вимагали допустити до навчання євреїв [14, с. 2]; постановою від 17 вересня того ж року вимагали допустити до викладання вчителів-євреїв [15, с. 3]. Іншими словами, студенти були зацікавлені у рівноправному відношенні до будь-яких національних меншин (станом на 1897 рік єврейське населення становило лише 12,5 % або 29937 осіб-жителів міста Києва [20, с. 27] та 12,9 % або 50 тис. осіб станом на 1905 рік [2]). Особливо активно студенти виступали на захист єврейського населення після маніфесту 17 жовтня (в період активних погромів 18–23 жовтня 1905 року). При чому, студенти не тільки активно виступали проти погромів, але і були безпосередніми учасниками захисту національних меншинств: «На Маріїнсько-Благовіщенській вулиці група студентів стріляла в натовп, яка мала намір напасти на єврейський будинок ...З деяких будинків робилися постріли» [2]; тут варто зауважити, що студенти діяли досить відважно не жалиючи себе, незважаючи на те, що поліції, номінально, дозволялося відкривати вогонь почувши будь-які постріли незалежно від їх джерела. Таких епізодів протистояння під час єврейських погромів було багато. За підрахунками В. Волковинського [21, с. 52] погромів було: «В Чернігівській губернії – 90, в Київській – 45, в Катеринославській та Полтавській – по 29, в Херсонській – 26, в Бессарабській – 20. Безпосередньо в жовтні 1905 року в Умані було зруйновано – 250 помешкань, у Херсоні – 330, в Катеринославі – 250, в Ніжині – 250, в Ізмаїлі – 220, в Кривому Розі – 129 помешкань». І, хоча, наприклад, дослідник – сучасник цих подій С. Дубнов вважав, що «Незважаючи на те

що жовтневі погроми носили політичний характер, їх жертви були національними, а не політичними: «... на вулицях розгромлених міст лежали поруч з розбитими черепами ...євреї-пролетарі, капіталісти і дрібні власники.» [2] або розділяв поняття політичного та національного, із сучасної точки зору, ці явища були пов'язані не тільки юридично у етнополітику міста, але і фактично були одними із визначальних у цій сфері в місті Києві, по всім містам України в цілому.

Дуже часто, одні студентські виступи виступали стимулом до дій студентів інших вузів не тільки в межах регіонів, але і в межах цілої країни. Наприклад, історик С. Тицький зазначає, що тільки у період січня 1902 року студентські виступи в університеті та політехнікуму стали «каталізатором активізації визвольного руху московських студентів... Надалі протягом усього терміну загальноросійських заворушень студентства Виконком Технічного училища інформував студентів, ...закликаючи москвичів брати приклад з київських товаришів» [21, с. 34–35]

На протестні події січня 1905 року, разом із студентами Харкова, Москви, Петербургу та інших міст зреагували і студенти Київських закладів освіти провівши мітинги із сутичками з поліцією.

Варто зазначити, що протести, які були в період першої революції досить активними по всій Росії, в Україні мали виражений національний характер, більшість студентів виступали, якщо не за автономію своєї держави, то, як мінімум за вільне використання української мови в учбових закладах та вимагала створення відповідних кафедр, при чому це явище було масовим: 16 жовтня 1906 року – сходка студентів Київського Університету та обговорення створення україномовних кафедр; грудень 1906 року – звернення студентів Харківського Університету до ради професорів із проханням викладання українською мовою; петиції вищих жіночих курсів, тощо. Зокрема в Києві, окрім зборів 16 жовтня, ще в КПІ гурток українців-студентів в листопаді 1906 р. також розпочав збір підписів під вимогою відкриття ряду українознавчих кафедр в інституті; в Київській духовній академії утворився «Український гурток», який постановою від кінця вересня 1906 року вбачав своїм завданням «виховання студентів-українців, які колись стануть діячами на батьківщині» [16, с. 3]; на курсах академічної драми в школі М. Лисенка «І. Стешенко почав викладати учням української драми історію українського театру українською мовою». [12, с. 3].

Історик І. Коляда, у 2006 році, досліджуючи питання розвитку української мови, зауважував, що не дивлячись на постійні утиски з боку держави кількість друкованих видань українською мовою постійно зростала (кількість україномовних газет збільшилася після 1905 року у 10 разів, почався активний розвиток друкування україномовної літератури – в 4 рази в 1908 році, порівняно с 1905) [21, с. 54–55]

Відповідно, можемо побачити, що студенти ВНЗ того періоду були не тільки зацікавленими в етнополітичному житті країни, але і були безпосередніми провідниками змін в даній сфері на місцях, стимулюючи розвиток національних меншин.

Особливістю руху студентів саме в київській політехніці є його безпосередня близькість до ради міських депутатів, яка базувалася на території інституту, відповідно, це спричинило більш рішучу реакцію громади студентів на масові арешти в Києві та Російській імперії в цілому під час революції та у період реакції. До цього, відповідно, потрібно додати близьке розташування політехнічного інституту до промислової зони Києва. Як результат – під час «Шулявської республіки» поряд із робітниками заводів дружинниками були і студенти політехнічного інституту [7].

Не можна, звичайно, сказати, що студенти даного закладу зробили більший внесок у революційний рух (в Києві зокрема) ніж студенти інших закладів, але ми можемо упевнено стверджувати, що безпосередня дислокація політичного органу в корпусі навчального закладу не могла не залишити свій слід в думках та діях більшості студентів політехнікуму. В інституті, також, було обладнано склади революційної літератури і організовано підпільну друкарню; у вересні 1905 року це був центр політичної пропаганди в місті; чи не щодня проводилися мітинги та зібрання студентів. Збиралися конференції, зачитувалася революційна література і т. д. При чому, паралельно тут проводилися постійні обшуки, арешти, ряд студентів було засуджено, наприклад, студента Миколу Рейхе було засуджено за розповсюдження нелегальної літератури на 2 тижні в київській фортеці [6, с. 3].

Ряд студентів, окрім розповсюдження літератури, займався також і ораторством серед селян, проголошуючи останнім ідеї «експропріації» у поміщиків або закликаючи до мітингів. [6, с. 3] Більшість пропагандистів, які агітували селян не мали за мету цілеспрямовану поїздку до села, вони були вимушені повернутися до своєї батьківщини через вигнання з навчального закладу

або «у пошуках заробітку чи притулку» [20, с. 42], а на місці, паралельно, ставали агітаторами, оскільки вступали у місцеві політичні організації, спілки, тощо.

Висновки. Студентська молодь являє собою справжню рушійну силу розвитку суспільства, будь-які процеси, які відбуваються у державі віддзеркалюються і у студентських громадах, де ці процеси переосмислюються, що призводить до певних дій з боку самих студентів, при чому, ці дії можуть бути розглянуті як певні каталізатори до революційних дій або певних політичних чи соціальних змін.

В даному випадку, студенти київських вузів, в цілому молодь Києва не зосталася осторонь революційних змін в державі у період першої революції 1905 року і зробили те, що мали зробити – стати однією із провідних сил революційних змін в державі сприяючи своїми діями поширенню української мови в літературі та викладанні; стала рушійною силою, стимулом до виступів студентів

інших міст не тільки на території України, але і Російської імперії.

Хоча, сучасному українському суспільству важко уявити студентів як провідну ланку революційного руху, але ми маємо розуміти, що сучасний світ і світ кінця XIX – початку XX століття мають абсолютно різні погляди на життя у суспільстві при чому, зацікавленість студентів в політичному житті з кожним роком стає все меншою, але так чи інакше, студентство продовжує грати свою роль у розвитку політичного та соціального життя своєї країни.

Таким чином, бачимо, що студенти досліджуваного періоду були не тільки майбутніми вченими, але і були діячами соціуму, намагалися впливати на розвиток свого суспільства навіть ціною власного життя і своєї свободи, свободи своїх товаришів, при чому, багато студентів були не тільки борцями за свободу свою, але і були інтернаціоналістами у своїх закликах і боролися за свободу усіх етносів.

Список літератури:

1. Берендєєв О. Студентський рух у Києві. 1895–1908 рр. Історія в школі, 1998. № 3. С. 43
2. Виктория Хитерер. Еврейские погромы на Украине в октябре 1905 года. [електронний ресурс]. режим доступу: <http://ldn-knigi.lib.ru/JUDAICA/Pogrom-1905.htm>
3. Волковинський В.М. «Чорна сотня» та її «хрещені батьки» в Україні на початку XX століття. Історія України, 1996. № 10. С. 1–4.
4. Где лучше всего учиться в мире по версии QS World University Rankings 2020. [електронний ресурс]. режим доступу: <https://grade.ua/news/qs-world-university-rankings-2020/>
5. Иванов А. Е. Мир российского студенчества. Конец XIX – начало XX века. Очерки. М. : Новый хронограф, 2010. 360 с.
6. Киевлянин: лит. и полит. газ. Юго-Зап. края: ежедн. изд. ред. В. В. Шульгин; изд.: В. Шульгин, П. Могилевская, Киев : В. Шульгин, П. Могилевская. № 256 (16 вересня). С. 3
7. Київський Політехнічний інститут Нарис історії, Київ: Наукова думка, 1995. 320 с.
8. Кошель П.А. Девяност пятый год: террор в действии. История, 2003. № 16. С. 1–3.
9. Кругляк М. Е. Життя та побут студентства підросійської України другої половини XIX – початку XX ст., Житомир : Волинь, 2015. 464 с.
10. Марков А. Р. Что значит быть студентом, М. : НЛЮ, 2005. 264 с.
11. Определили лучшие высшие учебные заведения Украины: рейтинг 2020 года. [електронний ресурс]. Режим доступу: https://education.24tv.ua/ru/rejting-luchshih-universitetov-ukrainy-2020-godu-novosti-ukraina_n1373161
12. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 1 (15 вересня). 4 с.
13. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 2 (16 вересня). 4 с.
14. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 3 (17 вересня). 4 с.
15. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 5 (20 вересня). 4 с.
16. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 6 (21 вересня). 4 с.
17. Рада: щоденна політ., економ. і літ. газета., Київ : Є. Чикаленко. № 9 (24 вересня). 4 с.
18. Самарцев І. Г. Чорносотенці на Україні, Український історичний журнал, 1992. № 2. С. 90–98.
19. Сусоров В.Д. Репресивні заходи царизму на півдні України в 1905–1907 роках, Херсон : Олді-плюс, 2005. 115 с.
20. Тицький С. І. Університет Св. Володимира в етнополітичному просторі м. Києва 1900–1904 рр., Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 6, Історичні науки: збірник наукових праць, К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. Вип. 7. С. 24–45.

21. Токаленко П. О. Історіографія подій першої російської революції в пострадянські часи. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки, 2019. Т. 30 (69) № 3. С. 49–56.

22. Фавр В. В. К вопросу о половых сношениях, о венерических болезнях и онанизме учащейся молодежи, Русский журнал кожных и венерических болезней, 1910. Т. XIX. С. 197–215.

Burianov D.M. STUDENT ETHNOPOLITICAL MOVEMENT IN KYIV DURING THE REVOLUTION OF 1905–1907

The article considers the ethno-political features of the student movement in Kyiv during the first revolution of 1905 – 1907 on the example of Kyiv University of St. Vladimir and Kyiv Polytechnic Institute. A number of archival newspaper publications covering the problems of the student movement in Kyiv were studied, as well as an analysis of works among researchers on this issue both in the modern period and in the period of these historical events. This work is based on the principle of historicism, analysis and synthesis. The principle of historicism is that the ethno-political movement is considered in the context of the system of political movements of the Russian Empire with the peculiarities of their interaction with social and economic aspects. Analysis and synthesis in the work was used when working with archival materials, including newspaper data, the analysis of which allowed to determine the number of supporters of revolutionary events in the country, as well as their opponents and the degree of integration of students into revolutionary events. The paper substantiates the concept of the leading role of Ukrainian students in the revolutionary events of the early twentieth century, and identifies the influence of the Kyiv student ethno-political movement on other cities of the empire. In addition, the relationship and interaction between students, features of their views on the political situation in the country during the revolution within the city of Kiev, their contribution to revolutionary events.

Key words: ethno-political movement, revolution of 1905 – 1907, students, polytechnic students, university students, student ethno-political movement.